
Postmoderno stanje urbanizma

Author(s): Vladimir-Braco Mušič

Source: *Urbani Izziv*, april 1992 / April 1992, No. 19, URBANISTIČNO OBLIKOVANJE (april 1992 / April 1992), pp. 3-6

Published by: Urbanistični inštitut Republike Slovenije

Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/44180145>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <https://about.jstor.org/terms>

This content is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0). To view a copy of this license, visit <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

Urbanistični inštitut Republike Slovenije is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Urbani Izziv*

JSTOR

Vladimir Mušič

Postmoderno stanje urbanizma

Prehod v postmodernizem v arhitekturi in urbanizmu ni bil abrupten, temveč je šlo za počasno evolucijo izhodišč, kriterijev in oblikovnega ter oblikovalskega sveta. Generacija akterjev in sopotnikov je dobila šele v zadnjih letih kritično razdaljo, s katere lahko razpoznava te procese.

Model moderne, kakršnega so razvili predvsem mednarodni kongresi za moderno arhitekturo - CIAM, znamenita weimarska nemška oblikovalska šola Bauhaus in drugi protagonisti, ki so delovali v (takrat) neizpodbitni razvojni liniji (razsvetljenstvo z racionalizmom - industrijska revolucija - moderna urbanizacija in sanacija mest), je bil na prehodu iz 60. v 70. leta v glavnem potrošen, njegove izvirne značilnosti pa že skoraj v celoti prekrile z znaki "poznoderne", z regionalizmi, s posebnostmi, ki so jih prispevale osebnosti in gibanja z obrobja glavnih razvojnih tokov ali z geografskega obrobja Evrope (sem sodi tudi Plečnikov revival!) in z obratom v proučevanje ter črpanje velikanske zakladnice naključnega in vernakularnega v grajenem okolju. (C. Norberg-Schulz, Rudolfsky, Lynch, Venturi, Alexander idr. so med prvimi ovrednotili miljeje in stavbe, ki so proizvod "ljudske arhitekture", razčlenili so prvine (tako) grajenega okolja in dokazali, da grajeno okolje ljudje vidijo na nešteto različnih načinov...).

To, kar smo napisali doslej, velja večji meri za **urbanistično oblikovanje** kot vejo arhitekture, ki producira arhitekturo mesta oz. njene večje oblikovne sisteme. Za **urbanizem kot planiranje** pa so važni še drugi mejniki z začetka preobrazbe modernističnega modela. Tak mejnik je morda P. Davidoff (1965) s svojim "zagovorniškim urbanizmom" in tak mejnik so vsekakor burna socialna gibanja s konca 60. let ter celotni ekološki diskurz, kar vse skupaj pomeni krepitev civilne družbe.

Zanimivo je, da je bilo prišlo do preloma že v sami trdnjavi urbanističnega modernizma, v CIAM, in sicer na predzadnjem in na zadnjem kongresu (Aix-en-Provence 1953, Dubrovnik 1957). Že v Aixu so bile zelo prisotne skrbi glede merila stavb in naselij, glede "grupne forme" - bodisi v obliki kazbe ali grozdov hiš ... V Dubrovniku je pripravil pokop Team X, zgodil se je prelom s primadonami gibanja (in njihova odsotnost) ter zmerni toni v dokumentih, ki so napovedovali bolj pluralistične čase. Postalo je jasno, da je minil čas avantgardističnega purizma, izključenosti in vseh drugih radikalnosti. Pa tudi nalog je bilo zdaj več, več je bilo ljudi in z njimi - več "čudi" ...

Za postmoderno stanje je bistvena **diverzifikacija**, pa naj gre za vse več idej v kroženju, za rabo vse več različnih ocenjevalnih meril ali za rabo vse več različnih oblik. Pri tem gre seveda tudi za stare oblike, oblike, ki spominjajo na čudoviti, v sebi zaokroženi in nadvse konzistentni semantični sistem klasike iz antike ali iz njene renesančne (humanistične) oživitve v 16. stoletju ali iz njene maniristično-klasicistične ter eklekticistične oživitve v 18. in 19. stoletju.

Nakazali smo že, da urbanizem ni odvisen le od arhitekture. Prav tako, če ne še veliko bolj je odvisen od politike in s tem od vrednot vladajočih družbenih sil, razmerij moči v družbenih odnosih, od mehanizmov odločanja in upravljanja. Evolucijo, o kateri govorimo, bi na tem področju lahko spremljali od "črno-belih" razmer po 1. svetovni vojni in oktobrski revoluciji do vedno bolj pisane diferenciacije razmer v desetletjih po 2. svetovni vojni. Svoje pa je opravil tudi prodor nove desnice, (tako kot razsulo stare in "nove" leve).

Od preglednejših dihotomij med progresizmom in kulturalizmom prihajamo v vse bolj zapletena razmerja, ki pa morda imajo nekaj opraviti tudi

s cikli inovativnosti in stagnacije oz. z "dolгими valovi" nihanja gospodarske ter razvojne konjunktore. Skratka, za "postmoderno stanje urbanizma" so, tako kot za postmodernizem sploh, značilne preokupacije s kazalci "nove dobe", z megatrendi in z nekakšno permisivnostjo, z dopuščanjem vsega (kar ni izrecno prepovedano). So pa tudi utvare, kot npr. tista o deideologizaciji ...

Najmanj, kar je, je to, da je v zadnji četrtini našega stoletja **modernistični koncept urbanizma, kakršen se je pojavil v prvi polovici tega stoletja, doživel globok pretres in izziv političnih ter ekonomskih manifestacij postmodernosti in njene ustrezne umetniško-kulturne prakse**. Vendar pa je tudi res, da se v sodobni pojavnosti urbanizma vztrajno zadržujejo pomembne prvine modernizma, in to navkljub eroziji njegovih racionalističnih korenin, navkljub kritični distanci, reformističnim intencijam, zvestobi izročilu pramojstrov in kljub njegovi osredotočenosti na mesto kot predmet teorije in prakse. (Ali pa se ohranja prav zaradi slednje, tj. zlasti prakse, ki je pogojena z nastajanjem in reprodukcijo novih in starih problemov urbanega habitata ...) R. A. Beauregard (1989) meni, da se modernistični urbanizem zdi, kot da visi med modernostjo in postmodernostjo, rešitev pa vidi v popuščanju pritiskov s pomočjo prenosa žarišča urbanistične pozornosti na **grajeno okolje** (in še posebej na proces graditve mesta). Dalje si mora urbanizem ponovno zagotoviti **posredniško vlogo med kapitalom, delovno silo in državo** ter izrisati bolj demokratičen profil v javnih razpravah o pomenu in posledicah urbanega in regionalnega razvoja.

Nadvse važen vidik sodobne urbanistične scene je trend v smeri **privatizacije** (M. Dear 1989). Zaradi zgodovinskih okoliščin, v kakršnih smo se znašli v Sloveniji, v različnih delih nekdanje Jugoslavije ali v vzhodnoevropskih državah po razsutju kakršnega koli že "realsocializma" ali celo vsega, kar smo poskušali več zadnjih desetletij zgraditi kot svojo verzijo sodobne socialne države s (pre)močno naravnostjo na - slabo definiran - javni, (družbeni)

sektor, po navadi vidimo le sebe, ne pa tudi dogajanj drugod po svetu. Prvine sodobne socialne države stojijo pred izzivi ali pa so že bile resno načete v vseh deželah, v katerih se je, zlasti v 70. in 80. letih, uveljavila konservativna politična opcija.

M. Dear ugotavlja, da se privatizacija pojavlja v številnih sektorjih kot del splošne tendence v smeri prestrukturiranja "postmodernega" socialnega, ekonomskega in političnega življenja. Privatizacija pa je pojem, ki je dobil več pomenov. Lahko npr. pomeni pogodbeno oddajanje zagotavljanja javnih storitev (kot npr. pobiranja smeti) ali pa razprodajo javnih fiksnih fondov. Pri tem M. Dear omenja denacionalizacijo poddržavljenih industrij in razprodajo družbenih stanovanj ter seveda pri tem misli na znane poteze thacherizma v Veliki Britaniji v začetku 80. let. Do leta 1988 in 1989 je pojem privatizacije pomenil predvsem to, čeprav je nakazoval mnogo širši proces. S perestrojko, padcem berlinskega zidu in drugimi oblikami "odveze" od vseobvladujočega ideološkega konstrukta ter od vsestransko vkopanega mita pa dobiva privatizacija vedno nove razsežnosti in poteke, ki so med seboj le težko primerljivi, predvsem pa se ne morejo podrediti kakršni koli posplošitvi. Zaradi tega se v naši razpravi strogo omejujem le na privatizacijo in nove družbene odnose, projicirane na mesto oz. na prostor in na urbanizem oz. prostorsko planiranje. Na tem področju lahko na splošno ugotovimo, da pod privatizacijo razumemo proces, po katerem se določene javnoupravne funkcije prenašajo ali vračajo zasebnemu sektorju (Za literaturo o analizah tega procesa, ki segajo do omenjenega konca 80. let, gl. Ascher 1987. Le Grand in Robinson 1984, Swan 1988, Veljanovski 1987). Za prve poskuse zajeti bistvo ali izgled privatizacijskih procesov v najnovejšem času in pri nas ali blizu nas pa lahko omenimo gradiva recentnih posvetovanj, analize Svetovne banke, Evropske skupnosti, Ameriške agencije za mednarodni razvoj, OECD itd. Omenil bi tudi pravkar izšlo poročilo Sveta Rimskega kluba The First Global Revolution (King in Schneider, 1991).

Splošnemu trendu sledi tudi urbanizem, tudi urbanizem kot izrazito javna funkcija, ki je "v interesu vseh", se privatizira. To tezo bi si upal (za naše razmere) ilustrirati z dvema fazama "privatizacije", prvo iz začetka 80. let in trajajočo vse do prevrata ter drugo po prevratu, ki naj bi pometel z vso navlako "socialistične" (a predvsem socialne) države. Menim, da se je začelo s formiranjem množice lokalno ali mikroregionalno vezanih projektantskih birojev, ki so se razglašali za strokovno urbanistično službo, ne glede na pomanjkljivo strokovno kompetentnost in odsotnost kakršne koli verifikacije. Šlo jim je predvsem za obvladovanje projektantskega tržišča v njihovi občini ali medobčinskem aglomeratu. Tu je privatnost koincidirala s samoupravnostjo ali narobe, zastopana sta bila profitni in monopolistični motiv ter s tem pogoji za občutek lastnine par excellence. V večjih urbanih okoljih se je težnja po "privatizaciji" v predprevratni fazi kazala - spet z monopolizmom (ali z vneto in iznajdljivo obrambo monopolističnega položaja), kot npr. pri LUZ-u v Ljubljani, ZUM-u v Mariboru, RC v Celju, Investbiroju v Kopru itd. Interes obdržati položaje se je pokazal po sprejetju novih zakonov o urejanju prostora, ko so se te organizacije upirale preobrazbi v javne upravne organizacije ali pa so nasprotovale zamišljenemu prehodu dela strokovnjakov, prenosu pristojnosti ali delokrogov ipd.

V poprevratnem času pa smo pričeli nastajanju zasebnih podjetij, t.i. d. o. o., ki po vseh možnih kanalih, ne nazadnje strankarskih, vršijo akvizicijo za urbanistične naloge. Pri tem si nekateri pišejo reference, ki so bile plod skupinskega dela ali so bile celo izvedene pod vodstvom nekoga drugega. Splošna demoralizacija in propad vseh profesionalnoetičnih norm, ki se je začel v dolga desetletja trajajoči "permanentni revoluciji", se je zdaj sesul do konca in v razmerah, ki spominjajo na zgodovinsko obdobje prvobitne kapitalistične akumulacije ...

Zaradi poskusa urediti razmišljanja o postmodernem stanju urbanizma in zaradi poskusa vzpostavljanja pregleda, kaj se pravzaprav dogaja, kaže pogledati, kako postmoderno

stanje urbanizma analizirajo v tistem delu sveta, ki je tržne odnose že razvil na času primerno stopnjo. M. Dear (1989) je izbral analitično pot, ki odkriva, kako urbanisti sami predstavljajo svojo stroko, pisno ali govorno. Pri svoji raziskavi je izločil 3 vrste značilne in prevladujoče retorike.

- (1) retorika **instrumentalizma** (ki si prizadeva ponovno vzpostaviti fizično planiranje kot jedro strokovne discipline);
- (2) **pogajalska retorika** (ki pogosto izgubi izpred oči, zakaj je sploh prišlo do pogajanj);
- (3) **retorika ocenjevanja rezultatov** (ki se zadovoljuje z urbanizmom, ki je dosegel naročnikove cilje).

Dear sugerira, da je naša stroka v defenzivni drži, in to seveda drži. Sam sem govoril o tem v referatu Urbanistično planiranje in oblikovanje, v sklopu širše teme Upravljanje mest in okolja za sprejemljivo kakovost življenja v metropoli, na Mednarodnem kongresu IFHP v Berlinu oktobra 1991. Z vsako od teh retorik poskušamo "reševati" enega od vidikov družbene vloge urbanizma. Seveda nobena od teh smeri ni sama po sebi napačna, vendar pa njihov kumulativni učinek dopušča spreminjanje vseh funkcij urbanističnega planiranja (ki je nastalo zaradi javnega - skupnega - interesa) v blago, v **blagovne odnose**, ki naj olajšajo privatizacijo dejavnosti. Vsi tisti elementi urbanizma, ki se ne morejo spremeniti v blago pa izginjajo iz diskurza ... Ena od takih izgub je

- **retorika reforme**, (ki je tradicionalno vezala urbanizem z njegovimi progresivnimi koreninami in s politično akcijo).

Izginja pa tudi

- **retorika teorije**, (ki bi omogočala analizo smisla postmodernega urbanizma).

Pojem "retorike", se zdi, je zelo dobro izbran, ker odraža več razsežnosti: prepričevanje, moč in socialni kontekst (ali interesno združenje), vse te razsežnosti pa igrajo v urbanistični praksi veliko vlogo. Ostaja seveda odprto vprašanje, kako se bo urbanistični praksi uspelo rešiti s temi

retorikami, v okoliščinah, ko "de-regulaciji" sledi že "dekonstrukcija" urbanistične stroke v njenih državnih relacijah. Dostikrat slišimo: saj rabo tal vendar bolje načrtujejo in upravljajo geodeti, kmetijci in "trgovci" s stavbnimi zemljišči; prostorsko planiranje (v "odprtem" - izvenmestnem prostoru) je vendar nekaj, kar bolje obvladujejo ekologisti, upravljavci zemljišč ali celo turistično-rekreacijski programerji. Že ta, nekoliko sarkastična dedukcija kaže na pomemben vidik bolj ali manj prikrite privatizacije v sklopu funkcij državne uprave. Rekli smo že, da se določene funkcije, ki jih je mogoče videti kot "paket", tako tudi izločijo, postanejo blago, ki gre v prodajo...

Tudi pri nas se primeri že kar vrstijo, čeprav ne vsi že na področju urbanizma: od tega, kako je bil predstavnik neke "ekološke" svetovalne tvrdke vključen z eno nogo v slovensko državno upravo, da bi upravljal t.i. slovenski ekološki projekt Svetovne banke, od tega, kako je notranji minister "kick-off" posel z luksuznim avtomobilom in osebnim računalnikom iz Celja urbi et orbi razglasil za nekaj povsem normalnega v "poslovnem" svetu, do tega, kako je turistični minister naložil raziskovalni in promocijski denar za plačilo uslug svetovalnih tvrdk, ki jih ljudje iz turizma komajda poznajo, in do tega, da je bilo v proračunski debati te dni rečeno, kako bo policija poslej zaračunavala zavarovanje prirediteljev - torej bo tisti, ki ima več denarja (pa čeprav proračunskega), bolje zavarovan ... Problem je seveda v tem, da smo bili doslej navajeni, da je ekološko-sanacijske projekte doslej usklajeval nekdo v državni (ali mestni) upravi, in sicer v okviru svoje redne službe - recimo vsaj v času, ko se program in financiranje šele pripravljata. Problem je v tem, da je tvrdka, ki je nagradila naročnika z avtomobilom in računalnikom, ta sredstva vračunala v ponudbo in v fakturo. Problem je v voluntaristični naravnosti neke dejavnosti, problem je v razvrednotenju vrednot ...

Demontažo naše stroke sem bil napovedal že ob uvedbi "prisilne uprave" s strani kmetijskega sektorja (po t.i. interventnem zakonu iz leta 1983), zdaj pa vidimo že abolicijo

stroke, saj naj bi jo nadomestil polno kompjuteriziran informacijski sistem, v katerem so vsi podatki "sprojektirani" in vsi zapakirani na način, ki omogoča pritiskanje na gumb in - prodajo ... Kaj storiti v teh in takih pogojih dekonstruirane postmoderne države? Odgovor je za stroko le eden: razvijati teorijo urbanistične prakse!

V okviru (te) teorije urbanistične prakse pa bo potrebno tudi prav razmejiti urbanistično oblikovanje in arhitekturno načrtovanje ali pa ju združiti - ob predpostavki ustrezne teoretske predpriprave arhitektov in ustreznega talenta urbanističnih oblikovalcev. Pri tem ni bistveno, ali gre za posamezno zgradbo (v urbanem kontekstu) ali za arhitekturo skupine zgradb, ki tvorijo urbani ambient itd. Urbanistično oblikovanje je (in mora biti) polno sinergizmov: odražati mora širša določila urbane forme in hkrati njene funkcionalne vsebine, tvoriti mora prehod iz strateške ravni plana v tridimenzionalno zasnovo mestnih prostorov. To lahko povemo tudi s preprostejšim slovarjem: vходи morajo biti neposredna zveza med javno mestno komunikacijo in notranjim svetom zgradbe (hiše) - posamezne arhitekture. Posamezne stavbe se morajo spoštljivo vključevati v "matriko" mesta, kot del mreže, kot rob, kot vogal, kot poanta, kot okvir pogleda ...

Za načrtovanje arhitekture brez urbanističnooblikovalskega "mostu" med strukturo in bitjem mesta imamo pri nas veliko značilnih primerov: poslovna stolpnica na Bavarskem dvoru v Ljubljani, ki je sicer ostala torzo večje zasnove, vendar bi tudi ob celotni izvedbi neupravičeno odtegovala svoj parter parterju mesta. Drug tak primer je najnovejše preoblikovanje zgradbe inštitutov SAZU ob Salendrovi ulici - zakriva enega značilnih pogledov na Grad, s trga in ne od koder koli. Potem so tu primeri SPIZ-a ob Kolodvorski, ki izstopa iz gabarita in negira "prospekt" med železniško postajo in historičnim jedrom mesta oz. Gradom, ki bi lahko bil eden od primarnih urbanističnih motivov mesta, dalje marsikaj v Kopru, zlasti v sklopu Ogrlice, Pošta in Žale, v veliki meri tudi Novi

trg v Novem mestu, Terapija in še kaj novejšega v Rogaški Slatini, hotel Radin v Radencih, ki je "obrnil hrbet" zanimivi eklekticistični urbanoparkovni zasnovi našega eminentnega zdravilišča ... Tudi to so (skoraj v celoti) primeri, nastali že v "poznomoderni" maniri ali celo postmoderni dobi in v pogojih prekinjenih komunikacij med urbanizmom in arhitekturo. Zaradi tega so to tudi primeri, ki kažejo z vso ostrino oblikovalsko plat "postmoderne stanja urbanizma".

mag. Vladimir-Braco Mušič, dipl. inž. arh.

Viri

- K. Ascher, *The Politics of Privatization*, Macmillan London 1987.
- R. A. Beauregard, *Between modernity and postmodernity: the ambiguous position of US planning*, "Environment and Planning d - Society & Space", 7/4 1989, str. 381-395.
- P. Davifoff, *Advocacy and pluralism in planning*, "Journal of the American Institute of Planners", 31/1965, str. 596-615.
- M. Dear, *Privatization and the rhetoric of planning practice*, "Environment and Planning d - Society & Space", 7/4 1989, str. 449-462.
- A. King in B. Schneider, *The First Global Revolution*, Pantheon Books New York 1991.
- J. LeGrand in R. Robinson, *Privatization and the Welfare State*, Allen and Unwin, Hemel Hempstead et al. 1984.
- D. Swan, *The Retreat of the State*, Harvester Wheatsheaf, Hemel Hempstead et al. 1988.
- C. Veljanovski, *Selling the State: Privatization in Britain*, Weidenfeld and Nicolson, London 1987.
- Poleg v besedilu navedenega "berlinskega" referata se na obravnavano temo in najširše paradigmatskih sprememb v urbanizmu našega časa navezujejo naslednji avtorjevi spisi:
 - Urbanizem 90 - Varstvo in načrtovanje prostora včeraj, danes in jutri. Referat na X. Sedlarjevem srečanju na Bledu 14.- 15. 12. 1989, UI RS Ljubljana 1989.
 - Letna poročila raziskav v tematskem sklopu "Osnove za razvoj arhitekturnega oblikovanja glede na vpliv družbenih in tehnoloških sprememb" za leta 1989, 1990 in 1991, URP Urejanje prostora C2-3549-(505), publ. UI RS.
 - Blišč in beda postmodernizma, AB št. 109/110, december 1991, Ljubljana.
 - Arhitekt Jože Plečnik 1872-1957-1992, Naši razgledi 24. 1. 1992.